

Xabier Mendiguren Elizegi

Burni Aroaren amaiera

Euskal Literaturaren Antologia bat prestatzen aritu naiz 97-98 urteetan, eta betidaniko kezka-iturri bat azaldu zait berriro hor: periodizazioa, hots, noiz amaitzen den aro bat eta hasten hurrengoa. Testu eta egileetan zail da eten garbiak antzematea, eta literaturaz kanpoko gertakariak hartzen ditugu mugarriztat: ohikoa da 36a markatzea, data hori baino lehenagoko literaturaren antzekoa egin bazen ere 50-60 ingurua arte; 75a ere beti aipatzen dugu (Hegoaldeko inperialismoa), nahiz eta funtsezko aldatketak 80 aldean gauzatu. Orduetik hona, zenbat euri... Gauzak dexente aldatuta zeudela ikusten nuen, baina datu bat falta zitzaigun, garaia bereizteko balioko ziguna; etsita nengoen 2000.a hartuko genuela mugarriztat, ezinbestean, baina ez: badirudi hemendik aurrera 1998a histori liburuetan azaltzeko arrazoa topatu dugula: tiro-hotsak isildu ziren urtea.

Ehundaka atzera-aurrera izango ditugu hemendik aitzina, baliteke lehengora itzultzea ere, paperak ere milaka belztuko dira gai hau argitu uste edo ilundu guran. Zertara nator ni, hortaz, azantz hori gehitzera? Haatik, kulturako gertakari nagusiak komentatzeko eskatu didate eta honek itzalean uzten ditu beste guztiak, baita hamarkada osoko larrirentzat neukana ere: *Egin*-en itxiera.

«Autonomiaren belaunaldia» deitu zion 20 urtekoaldi honi Torrealdaik, erakundetze politikoa eta literaturak euskalgintza orokorretik lorturiko beregaintasuna konbinatuz. Ez dut uste autonomia horren ostean independentzia etorriko zaigunik, baina burnien aro hau betiko gertuko zaigu markatuta denoi. Atzera begira jarrita, bi garai bereiz ditzakegu literaturaren barrutian, modu telegrafiko eta eskematikoan: 80ko hamarkada, etengabeko gorakada

erakutsi zuena, bai titulu kopuruan, bai idazle berrietan, bai inbertsioetan; izenik nabarmentzekotan, Joseba Sarrionandia eta Bernardo Atxaga aipatuko nituzke, irakurleentzako izar eta beste idazle askorentzako gidari, nazioarteko arrakastaz geroztik Atxaga soilik geratu dela dirudien arren. 90eko hamarkada diferentea izan da: kalitatez hobea, baina lehengo giro borbortsurik gabea: egonkortu egin da urteroko produkzioa (1.000 inguru), apaldu dirulaguntzak, moteldu idazle berrien plazaratzea, eta, erreferentziazko egileei dagokienez, beste bi gailentzen direla esango nuke, Koldo Izagirre eta Anjel Lertxundi, baina ez aurrekoen moduan tandem gisa, baizik eta nor bere jarraitzaile eta maitale sutsuekin.

Hizketan aritu naiz lagunekin, su-etenaren kontu hau lehenago egin behar ote zen, egiterik ba ote zegoen eta abar. Ez dugu ondorio garbirik atera, baina nolana ere ez da atzera begiratzeko unea: ezer onik eraikiko badugu, ezin ibil gaitzazke azken urteen interpretazioaz etengabe eztabaidan. Ohar bat, hala ere: zein izan da borroka armatuaren arrazoi historikoa? Herri honi ukatu egiten zaiola bere izatea, zor zaion askatasuna, bizirik irauteko baliabideak. Horren izenean hartu dira armak, askatasunik eza bakerik eza baino gaitz okerragoa delakoan. Une honetan ere ez dauzkagu herri-eskubide horiek, bistan da, baina begiratu ingurura eta ikusiko duzue ezker abertzaleko jendea pozik dagoela, PPko jendeak adinako lasaitua hartuta bezala. Beharbada oraingoan bake bidez zerbait eskuratzeko esperantza dagoelako batetik, baina, horrez gain, garbi dago indarkeri giroa jasangaitzago eta gogaikarriago bihurturik zegoela, abertzaleenarentzat ere, independentzia falta baino. Arrazoi bata zein besteak, borroka armatua gainditutako fasea dela adierazten digute, burrien aroa amaitu den seinale.

Galderen denbora

Sarrionandiaren poema labur bat, *Hnuy illa nyha majah yahoo* liburutik hartua; «Erantzuna» du izenburua eta ha-

laxe dio: «Galderarik ez egiteko/erantzun zigun./Ez erantzuna ez zekielako,/ez erantzuna jakin behar genukeelako,/ez arazoa isilpekoa zelako,/baizik eta galderen denbora/iragana zelako». (Bidenabar esanda, oso liburu gutxi izango dira gure literaturan hori bezain ederrak eta miragarriak, eta aldi berean oso liburu gutxi hori bezain ahaztuak. Zein ote da arrazoa? Tituluaren zaila? Irakurleen nagikeria itsua? Zentsura politikoa?). Poeta onak errealitate ezkutuei antzemateko duen dohain bereziarekin, burnien aroaren ezaugarrietako bat atzeman du hor Sarrionandiak: sobran ziren galderak, hartutako bideari jarraitu beste erremediorik ez zegoen.

Orain, berriz, burnien aroa iraganda, galderen aroa itzuli da. Urriaren 26an ari naiz idazten, Gasteizko Legebiltzarreko hauteskunderen biharamunean. Buruan ditudan galdera batzuentzako erantzunak ezagunak izango ditu hau irakurtzen duenak, baina beste askorenak, Dylanen kantu zaharrak zioen moduan, airean dabilta hega-ka. Diskurtsoak egokitzeko beharra sumatzen da edonon, baina, aldaketa epidermikoak gorabehera, euskaltzaleok gure estrategiak eta lehentasunak pentsatzeko eta definitzeko garaia ere badela esango nuke nik, mugimendu abertzalearekin elkarlanean ahal denean, baina ez haren menpean, orain arte, batzuetan nahita eta besteetan ezinbestean, ibili izan garen bezala.

Buruan ditudan galdera horietako batzuk botako ditut; nik ez dut erantzun ziurrik, eta zuetako inork ere ez beharbada, baina denon artean komeniko da gogoeta egitea. Adibidez, zer leku opa diogu euskarari etorkizunean, edo, bestela esanda, zer leku opa diogu erdarari, gure bi erdarei, Euskal Herriaren osotasuna hartuta eta fantasiak alde batera utzita? Elebitasuna beti ote da diglosiarako bide eta, hortaz, desagerpenerako atari, ala posible da hizkuntza biren elkarbizitza? Kasu honetan, nola banatu bien eremuak: zonaka, arloka, uneka, beti nahasian...? Eleaniztasuna, amets polita izateaz gainera, gauzatu ote dezakegu gure lurrian? Zer da premia-koena: euskaldunen kopurua eta portzentaia handitzea, gure arteko kohe- sioa indartzea, hizkuntzaren kalitatea gehiago zaintzea...?

Prozesu horiek guztiak elkarrekin doazela jakinda ere, egoera zein den ezagututa, batean baino ahalegin handiagoa egin behar ote da bestean? Teknologia berriek gure ohituretan, eta, horrenbestez, hizkuntz usadioetan duten eragina ikusita, zein dira inbertsiorik funtsezkoenak? Posible ote da horiek elkarlanean bideratzea ala talde bakoitzak bere kasa segitu behar du? Premia berriei erantzuteko lasterketan aurrerantz goaz ala atzean ari gara gelditzen berrikuntzen abiaduraren aldean?

Planto egingo dut; bestela, galdetzen hasi eta ez dut sekula bukatuko. Egoera politiko berriak zabaltzen dituen aukerez gain, badugu beste abantaila bat itaunok plazaratzeko: Kontseilua sortu da 98 honetan, euskararen gizarte erakundeen bilgunea, eta topaleku hori leku interesgarria izan daiteke halako kezka plazaratzeko. Gero gure nahiak gauzatu ahal izatea besterik da, horretarako kontrako indar guztiak hartu beharko baititugu kontuan: estatu etsaiak, Euskal Herri bertako erdaldunzaleak, euskaldun txepelak, gure hizkuntzaren ajeak, inertziaren ahalmenak...

Gogoeta demografikoa

Irakurleak gogoan izango du aurten euskal kulturean sortu den polemika luze eta garrantzenaren iturria: Matias Mujikaren idazki hura. Lasai, ez dut libelo dontsua jorrazteko asmorik, esan beharreko guztiak esanda daudela uste dut eta. Hango gogoeta batek hizpidea ematen dit ordea, nik beste bat egiteko. Mujikak zioen, goapoen batez bestekoa berdintsua zela beti, hamarretik bat eman dezagun; era berean, buruargien portzentaia ez zela asko aldatuko toki batetik bestera, eta, horrenbestez, euskal hiztunak hain gutxi izanda, ezin pentsa zitekeela honenbeste poeta on, pentsalari mamitsu eta kontatzaile iaio geneukanik. Ez da pentsamendu kamutsa, baina bai segur aski herrena, kalitate kontzeptu erlatiboa baita, ez absolutua, eta, bestalde, buruargitasuna nonahi eta noiznahi berdintsua izanik ere, une jakin batzuetan nabarmenago ager daiteke literatur produktuetan: Grezia klasikoan, esaterako, hiritar alfa-

betatuak ez ziren gaurko euskaldunak baino gehiago izango, eta horra haien emaitzak. Dena dela, ez zen hori aipatu nahi nuen gaia, gure publikoarena baizik. Ea buruargitasun pixka batekin azaltzen dudan.

Aurtengo liburugintzaren errepaso labur bat egin nahi nuen; gure egile klasikoak inoiz baino oparoago ibili dira: Atxagak, Izagirrek, Lertxundik eta Azurmendik bina liburu, ez baita gutxi! Horiez gain, liburu interesgarri franko, aipatu gabe utz nitzakeenekiko errespetuz bakar bat ere aipatu gabe geratuko direnak. Gainera, lehenengoz plazaratu diren idazle mordoxka bat, zer kontatua eta idazkera trebea erakutsi dizkigutenak: Luku, Osoro, Barandiaran, Izaga, Estankona, Padron... Gainbegiratu arin horren ondorio modura esan nahi nuen, kalitatez zein kantitatez urte ona izan dela 98ko hau euskal literatura-arentzat (bai behintzat berez dagokigun goapo portzentaia-aren arabera), aurrekoak izan diren bezala, baina, aurrekoetan legez, publikoan ikusten dudala hutsunea, irakurleen bilakaerak eta hazkunderak ez diotela guk nahi bezala erantzun sorkuntzaren hobekuntzari. Eta honen haritik egin nahi dut gogoeta demografikoa, euskal irakurleei eta bereziki literaturazaleei buruz.

Zenbat irakurle ditugu oro har? Ez da erraza erantzuten, baina, 700.000 euskaldun inguru baldin bagara, eman dezagun euskara batuz gutxi gorabeherako erraztasunarekin irakurtzen dakitenak 100.000 inguru direla, batik bat jende gaztea. Horixe litzateke *Egunkaria*-ren irakurle posibleen kopurua gaur, irakurle errealak askoz gutxiago diren arren. Dena den, literaturaz aritu nahi dut hemen eta, horrenbestez, askoz estuago jokatuko dut. Literaturako irakurlea, *stricto sensu*, honi deituko diot: inork behartu gabe, literaturazko liburuak (kontagintza edo poesia edo saiakera...) hartu eta irakurtzea gustatzen zaiona, zaletasun hutsez, eta gainera horretan plazer hartzen dakiena, ideia berri batek kilikatuta, hitz joko batek ernatuta, argumentu bizi batek katigatuta... Bizio edo dohain hori dutenak oso gutxi direla onartu beharra dugu, hemen eta edonon, goapoen portzentaia bezala, edo areago. Har dezagun, adibidetzat, Alemania: herri ikasia, kultura

garatua duena, hizkuntza landua, tradizio aberatsa, diru arazo berezirik ez... Ehun bat milioi hitzun izango dira, denak ongi alfabetatuak eta etxean egoteko guk baino ohitura gehiago dutenak. Ehun milioi horietatik, zenbat ote dira deskribatu dugun bezalako literaturazaleak: milioi bat, asko jota? Dexentez gutxiago, seguru asko. Eta euskal literaturak? Beste faktore bat erantsi behar da: hizkuntzarekin plazer hartzeko, euskara zinez ezagutu eta menderatu behar dela, hain zuzen ere euskaldun gazte alfabetatu askok egiten ez dutena, ezin dutena. Hortaz, zenbat irakurle? Ez dut zenbakirik emango, baina oso gutxi garela esango nuke.

Nik ere tranpa egin dut goiko gogoeta txatxu horretan: izan ere, literaturaren zaletasuna ere erlatiboa da, baxterea axola ez izatetik asko gustatzera mailaketa guztiz luze eta graduala baitago, eta, gainera, euskaltzaletasuna pizgarri positiboa da irakurle arruntak literaturazale bihurtzeko. Hala ere, gure publikoaren zenbatekoak eta nolakoak kezkatu egiten naute, arrazoi diferenteengatik. Kopuru urriak, edonor konturatuko denez, guztiz murrizten du askatasun ekonomikorako aukera, idazlea amateurismora behartuz, edo esportazioarekin itsutzera, edo sari eta beken etengabeko bezero izatera. Kezkagarriago izan liteke irakurleen tipologia, kalitatea: sektorean dabilenak badauki, saldu, irakaskuntzan baliagarri dena saltzen dela, euskaltegi nahiz institutuetan gomendatzen dutena, salbuespenak salbuespen. Euskara «erraza» ez ezik, obraren kontzepzioa ere erraza eskatzen du horrek, euskara gehiegi ez dakitenez eta ohiko literaturazale ez direnek arazo handirik izan ez dezaten. Horren ondorioa da hainbat liburu on ahazturaren zakuan geratzea, edo edozein literatura normaletan kasik *best seller*-ak lirakekeenak (Izagirrerren *Germinal*, esaterako) oso «zailak» direla entzun beharra. Eta orduan euskal idazle gaixoa gogoetan jartzen da, ea merezi duen ehundaka gutxik ulertuko duten lana egitea, ez ote litzatekeen hobe bere sormenaren esijentziak apaltzea irakurleen onetan, baina hori ez ote litzatekeen bere gaitasun artistikoa zikiratzea, eta aldi berean euskal kulturaren pobretzea...

Galdera asko berriz ere, demografiaren eremua gainditzen dutenak; eta, nik ere emandako espazioa dagoeneko gainditu dudanez, agur eta banao. ♪

Laura Mintegi

Garai gazi-goxoak

Aurreko ikasturtean zer edo zer nabarmendu behar izango bagenu, kontraesana da: baikortasunerako zenbait elementu berri agertu izan da euskal kulturgintzan batetik, baina, bestetik, betiko eragozpenek iraun egiten dutela —eta bazuetan areagotu direla— ukaezinezko errealitate konstatagarria da.

Baikortasunerako zantzuak

Iazko ikasturtean gutxitan ikusi izan dugun adostasuna jazo da euskalgintzari dagokiola: Gizarte Erakundeen Kontseilua martxan jarri zen abenduan (egun «Bai Euskarari» kanpaina bultzatzen ari dena); Euskararen Aholku Batzordeak Hizkuntza Biziberritzeko Plangintza onartu zuen ekainean; eta, azkenik, «Etorkizuna Euskaraz» izeneko kanpaina aldarrikatu zuten *Egunkaria*-k, Topaguneak, AEK-k eta Ikastolen Elkartek. Euskalgintza bat datorrela ematen du, zenbait urte lehenago —urte gutxi lehenago— ezinezkotzat joko zen harrigarritzko adostasun maila lortuz.

Unibertsoaren hasierako bultzatzaileek, Itun Nazionalaz mintzatzen zirenean, maila abstraktuegiar aritzen zirela entzun behar izan bazuten ere, iazko ikasturtean euskalgintzan ikusi izan dugun jarrera ikusita, gizarte erakundeek bide horri ekin diotela ematen du, konplexurik